

290. 2076
A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK
FELOLVASÓ ÜLÉSEIBŐL.

7. SZÁM.

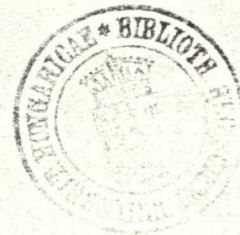
A KERESZTÉNY ARCHEOLOGUSOK
ELSŐ KONGRESSZUSA.

Dr. CZOBOR BÉLA

R. TAGTÓL.

Felolvastatott a tud. és irod. osztály 1894. október 18-án tartott ülésében.

Kiadás lenyomat a „KATHOLIKUS SZEMLE“ VIII. kötetéből.

== Ár 80 krajczár. ==

BUDAPEST, 1895.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

C 20764

A Szent-István-Társulat kiadásában megjelent

és nála bizományban tartott irodalmi művek.

Megrendelhetők a Szent-István-Társulat ügynökségénél, Budapest,

Királyi Pál-utca 13. sz. és bármely könyvkereskedőnél.

Az ifjúság számára:

- Karácsonyi képeskönyv** jó gyermekek számára. Festette *Diefenbach Lénárd*. Magyar szövegét írta *Rosty Kálmán S. J.* (4-r. 16 színnyomatu lap.) Ára ... 1 frt 20 kr.
- Seeburg József Egyiptomi József.** A mi kedves Üdvöztőnk Jézus Krisztusnak megragadó előképe. A főtisztelendő esztergomi hatóság jóváhagyásával (4-r. 27 l. és 12 színnyomatu kép.) Ára kötve ... 1 frt.
- Ambach Ede.** A rabszolga-kereskedő, vagyis: Ész szív nélkül. (8. r. 166 l.) Füzve ... 30 kr.
- Kisfaludi Árpád.** Levelek hugomhoz az olva-ásról. (8. r. 105 lap.) Ára füzve 60 kr., diszes vászonkötésben ... 1 frt.
- Aranka,** vagy az alázatosság diadala a kevélység fölött. II. kiadás. Szép képpel, diszes kötésben ára ... 50 kr.
- Az ifjúság öröme.** Mulattató és tanulságos olvasmányok kath. fiu- és leánygyermekek számára. Öt önálló kötet, kétféle kiadásban. Az egyszerű kiadás (fél vászonkötésben) ára kötetenkint 90 kr., a finomabb kiadás (diszes vászonkötésben) ára kötetenkint ... 1 frt 20 kr.
- Ifjúság könyve.** Elbeszélések, költemények (264 lap) képekkel. Diszes vászonkötésben ... 1 frt.
- Szabad órákra.** Ifjúsági olvasmányok öt szép képpel. Diszes kötésben. Ára ... 1 frt.
- Demény Dezső.** Vallásosság és kincsvágy. Ifjúsági elbeszélés, Mexiko meghódítása idejéből. Négy szép képpel. Ára diszes kötésben ... 1 frt.
- Laurencia.** Elbeszélés a japán életből. Több szép képpel. Ára 1 frt 20 kr.
- Szabó Imre.** A falu örangyala. II. kiadás két képpel. Ára diszes vászonkötésben ... 70 kr.
- Ifjúsági olvasmányok.** (244 l.) képekkel. Ára diszes vászonkötésben 1 frt.
- Hasznos olvasmányok.** (264 l.) képekkel. Ára diszes vászonkötésben 1 frt.
- A száműzött leánya.** Füzve ... 20 kr.
- Vaszari Kolos.** A várnai csata. Füzve ... 50 kr.
- Sötét napok.** A három árva. Kötve ... 80 kr.
- Tanulságos olvasmányok.** Kötve ... 1 frt.
- Falusi gyermekek könyve.** Kötve ... 40 kr.
- A testvérek.** Falusi gyermekek számára, Kötve ... 40 kr.
- Tárkányi Béla.** Lelki Manna. Imádságos és énekes könyv a ker. kath. ifjúság számára. 28. kiadás. (16. r. 888 l.) Kötve A) vászonkötés fekete nyomással 85 kr. B) vászonkötés színes nyomással 50 kr. C) bőrkötés aranymetszéssel ... 80 kr.

A KERESZTÉNY ARCHEOLOGUSOK

ELSŐ KONGRESSZUSA.

*

Dr. CZOBOR BÉLA

RENDES TAGTÓL.

Felolvastatott a tud. és irod. osztály 1894. október 18-án tartott ülésében.

Külön lenyomat a „KATHOLIKUS SZEMLE“ VIII. kötetéből.

BUDAPEST, 1895.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

A »Szent-István-Társulat« t. elnökségének megtisztelő megbízásából nekem jutott a szerencse, hogy a többi között ezen nagyérdemű társulatot is a keresztény archeologusok első nemzetközi kongresszusán képviselhessem. Midőn tisztelettel jelentem, hogy e feladatnak megfelelem: kötelességemnek ismerem a kongresszus előzményeiről, valamint egész lefolyásáról röviden számot adni.

Két év előtt (1892-ben) a keresztény régiségtan néhány művelője és kedvelője megtekintette a salonai legújabb ásatásokat, ahol Mgr. *Bulic* vezetése alatt nagy fontosságú őskeresztény leletek jöttek napfényre, s kifejezték óhajukat az iránt, hogy a keresztény archeologusokat igen czélszerű lenne egybehívni Spalatóba, nemzetközi kongresszusra. Az életre való eszme mindenfelé visszhangra talált. Azonnal megválasztották a kongresszust rendező bizottságot (*scriviri*: *Bulic* Spalato, dr. *Neumann*, dr. *Jelic*, dr. *Swoboda* Bécs, Mgr. *de Waal* Róma, *Hytreck* Studenica). mely 1893. ápril hóban közzétette felhívását Európa ismert keresztény régészeihez, akik közül egy huszas nagybizottság (*decemviri*) alakult a keresztény archeologusok imént elhalt ¹⁾ fejének, *de Rossi János*-nak elnöklete alatt. A kongresszus idejeül 1893. szeptem-

¹⁾ 1894. szeptember 20-án, Castel-Gandolfóban.

ber hó 4—8. napjait jelölték meg. A részletes programban felsorolva olvastuk a kongresszus teendőit pontonként, a tanácskozás szabályait stb. Már-már útra voltunk készen, amikor úgyszólván a tizenkettedik órában a szűkebb bizottság értesítését vettük, mely szerint a fellépett kolera-járvány miatt a kongresszus 1894. év augusztus havára lón elhalasztva.

E halasztás — miként az események igazolták — a kongresszusnak csak javára vált, mert a tudományos anyag-készlet nagyobb gonddal volt kiszemelhető, feldolgozható és a tanácskozások is tüzetesebben előkészíthetők valának. Bizonyoságot tesznek erről a kongresszus díszes kiadványai, melyekről alább külön fogok szólni, valamint a kongresszus szakosztályaiban élénken és behatóan meghányt kérdések, mely utóbbiak határozatok (*resolutions*) alakjában immár az első kongresszus eredményeként tekinthetők.

* * *

Folyó évi augusztus hó 17-ikén indultam el Budapestről Fiuméba, honnét 18-ikán éjjel kelt útjára az »Ungaro-Croata« gőzhajózási-társulat legújabb, modern berendezésű, villamossággal világított hajója: a »Hungária« Spalato felé! Hajnalban erős bóra ébresztett föl bennünket Zengg közelében s az a gyengébb idegzetűeket erősen meggyötörte. Reggel 9 órakor Zára kikötőjében száraz földre lépve, csapatosan felhasználtuk a rendelkezésre álló másfél órai időt, e város nevezetességeinek meg szemlélésére.

Egész kör alakult utitársaimból mögöttem, ahogy a nevezetes dómot szemlélve, kívánságukra annak magyarázatába mélyedtem. A három hajós templom külseje stílszerűleg van kiigazítva. A századok viharaitól kicsor-

bított ívek és kapuzatok hiányzó részleteit újakkal pótolták. Belsejében változatos képződésű pillérei és oszlopai meglepő hatással vannak a belépőre. Remekül faragott szentélyszékei napokig nyújtánának anyagot a tanulmányozásra.

A dómból a S. Simeone-templomba siettünk, hol a monarchia legnevezetesebb nagyszabású ötvösműve őriztetik. A főoltár mögött ugyanis hatalmas ércz angyalok tartják a sz. Simeon próféta tetemét magában foglaló ezüst szarkofágot. A koporsó tetején a szentnek életnagyságú domborképe látható ezüstműből kiverve; oldalain életének és ereklyéjének története a körüle végbemenő csodákkal ábrázoltatik. A szarkofág hátsó felén hosszú felirat mondja el, hogy ezen ezüst koporsóban annak a teteme pihen, aki szerencsés volt a kised Jézust karjain tartani, midőn szülei bemutatták a templomban. Hangosan dobog fel szívünk, mikor olvassuk, hogy e fejedelmi ötvös-műremeket Erzsébet magyar királyné, Nagy Lajos királyunk neje készíttette Milánói Ferenc ötvös által 1380-ban. A latin felirat így szól: »Simeon. hic. iustus. Vexum. de. virgine. natum. qui. meruit. ulnis. hac. archa. pace. quiescit. Hungaria. regina. potens. illustris. ed. alma. Elizabeth. iunior. quam. voto. contulit. almo. Anno. mil. lano. treceno. octvageno.« Alább a mester neve: † hoc. opus. fecit. Franciscus. d. Mediolano. E feliraton kívül nagyobb bizonyosság okáért rajta van az ország és az Anjouk címere, valamint az a jelenet is domborműben, amint a királyi család felajánlja az újonan készült szarkofágot. Nagy Lajos neje: Erzsébet, gyermekeivel — köztük a későbbi Mária királyné — ott térdel áhitattal a szent próféta ereklyéje előtt.

Kérésünkre a templom lelkésze kinyitotta a többszörös zárral ellátott ezüst-koporsót s üveg alatt ott lát-

tuk a szentnek csodálatosan konzervált testét, mely csaknem egészen ruha nélkül, keleti drága szőnyegen pihen, ujjain gyűrűkkel s körüle votív-ékszerekkel, melyeket a háladatos ajtatoskodók kegyelete halmozott össze.

A bronz-angyalok helyett egykor tömör ezüst angyalok szobrai térdeltek, de a roppant értékű szobrok ezüst anyagát a háborús idők viszontagságai között hadi sarczra fordították.

A pompás szarkofágnak pár év előtt az orsz. iparművészeti muzeum elkészíttette galvanoplasztikai másolatát, mely az ezredéves kiállítás egyik legérdekesebb tárgya lesz.

Azon műtárgyak közül, melyekkel a nagynevű magyar királyi család e templomot ötszáz év előtt gazdagította, a szarkofágon kívül maig megvan egy díszes kehely, az ország és az Anjouk címerével ékesítve.

Már nem maradt időnk megnézni az ősrégi S. Donato-templomot, mely a IX. század első feléből való s ma muzeummá van átalakítva. Ennek megtekintése a kongresszus utánra maradt.

Felszállva hajónkra, kedvező idő mellett délután 5 órakor Spalatóba érkeztünk. Már messziről feltűnt a dóm hatalmas tornya, mely éppen restauráció alá véve, csúcsáig körül van állványozva.

A mólón a helyi bizottság tagjai vártak bennünket s lekötelező szivélyességgel gondoskodtak az elszállásolásról.

Az előkészítő ülés még az nap esti 7 órára volt kitűzve. Felhasználtuk a hátra levő időt a város érdekeségeinek megtekintésére. Mindenekelőtt a dómot kerestük fel, mely Diocletianus ma egész városrészt magában rejtő hatalmas palotájának belsejében áll. A Gondviselés

ujját csodálhatjuk azon tényben, hogy a kereszténység utolsó, elkeseredett üldözőjének palotájában, saját mauzóleumául emelt kupolás épület a VII. század óta a spalatói keresztények főtemploma. A nyolczszögű épület belsejébe lépve, nem tudja az ember, vajjon az alakítás szépségét, az arányok és kivitel pontosságát csodálja-e? Nyolcz hatalmas korinthusi oszlop hordja a felső galériát, melyet kisebb oszlopkák körítenek s ezek fölé borul az érdekes kupola. Nem a méretek nagysága (átmérője 13.36 m. magassága 21.50 m.), hanem a kiképzés összhangja ragadja meg lelkünket. A dóm remekül faragott régi kapuszármnyait, Bernard érsek parancsára, Andrea Buvina készíti 1214-ben. A Megváltó életéből 28 jelenet var domborműben kifaragva rajta, hasonlón a római S. Sabine portáléjához, mely utóbbinak domborképei közül csak 18 maradt reánk, míg a spalatói dóm-kapun az összes reliefek megvannak s nehogy pusztulásnak induljanak a nevezetes kapuszármnyakat ideiglenesen a keresztelő-kápolnábar helyezték el.

Tüzetesebben lehetne tárgyalnunk a dóm pompáitárait (egyiket 1427-ben Gasparo Bonino milánói, a másikat 1448-ban Giorgio Orsini sebenicoi építész tervezte) és remek szöszékét, mely a román stílus alkotásol legelőkelőbbjei közé sorozható.

Szólhatnánk a dóm kincstáráról, benne a VII—VIII századi Evangeliario-ról, egyházi szereiről és paramentumairól: de a kegyelet bennünket magyarokat keresztelő kápolnába vezet, ahol IV. Béla királyunk kékis lányának hamvai pihennek.

A tatárjárás miatt egyidőre hontalanná vált király — mint tudjuk — Dalmáciába menekült s Clissa várában — romjai Salona felett maig fönmaradtak — vont meg magát családjával, ahol 1242-ben Katalin és Marg:

lányai meghaltak. A királylánykák tetemeit magában rejtő szarkofág eredetileg a dóm kapuja felett volt elhelyezve a jelen századig e felirattal:

»Catharina inclyta et fulgens Margarita
In hoc arcto tumulo jacent absque vita
Belle IIII filie regis Hungarorum
Et Marie Lascari regine Graecorum,
Ab impiis Tartaris fuerunt fugate.
Mortue in Clissio huc Spaletum translate.«

A velenceiek a feliratos táblát, mely a magyarok egykori uralmára emlékeztetett, leszedték, és saját jelvényüket, sz. Márk oroslánját tették helyébe. Ekkor nyoma veszett a feliratnak s a porladzó sötét szürke homok-kő szarkofág feledésbe ment. A dóm restaurációjának megkezdésekor ismét napfényre jövén, eredeti helyéről elmozdították és ma a keresztelő kápolna egyik zugában várja a magyar kormány közbenjárását, hogy a kis hontalanok tetemei végre magyar földön illő kegyeletben részesüljenek. Legméltóbb helyük a díszesen helyreállított budavári templom kriptájában lenne, III. Béla és neje Ágnes (Anna) hamvai mellett.

A kőkoporsó felirata így szól: » + Hec est sc (p)ultura filiarum domi(ni) Belle regis Ungarie MCCXLIII die XIII Martii huc fugiens (a fa)cie Tartarorum.«

Azóta már meg is tettem az első lépést, mely a hamvaknak magyar földre leendő visszahozatalára vezethet, a dr. báró Eötvös Loránd vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter úr ó exczellenziájához a spalatói kongresszusról intézett jelentésben. Álljon itt a szó szerinti szöveg: »Részemről a keresztény archeologusok spalatói kongresszusának hazánkra maradandó emlékét abban látom, ha végre-valahára sikerülne hazaszállítani a két kis hontalannak, IV. Béla királyunk Clissában 1242-ben

elhalt leánykáinak: Katalinnak és Margitnak földi maradványait, melyek jelenleg — eredeti helyükről, a dómról elmozdítottván — a spalatói baptisztérium egyik zugában nem mondhatni, hogy kegyelettel őriztetnek. A homok-kő szarkofág, mely a XIII. sz. felírás kibetűzhető nyomait még viseli, magyar műemlék, s így a műemlékek orsz. bizottsága lesz hivatva Nagyméltóságodnak előterjesztést tenni a hamvaknak — amennyiben ez szükségesnek mutatkoznék — ó Felsége a király közbenjárásával — visszaszállítása iránt. — Méltóbb helyet alig tudnék elhelyezésükre, mint a fejedelmileg helyreállított budavári főegyház altemplomát, ahol III. Béla és neje antiochiai Anna szarkofágja mellett a tatárok elől menekült IV. Béla királyunk leányainak hamvai pihenőre találnának. A honalapítás ezredéves megünneplésének egyik kiváló mozzanata lehetne a két király-leány tetemeinek hazaszállítása és ünnepélyes eltemetése. « Faxit Deus! »

Benézünk a spalatói, illetve salonai muzeum (Museo Archeologico Salonitano) gazdag tárházába. Ennek nevezem, mert itt, három külön nagy helyiségben, óriási anyag van felhalmozva: feliratos kövek, domborművek, szobrok, szarkofágok, építészeti részletek, ékszerek, edények, apró tárgyak, stb. oly mennyiségét látjuk, mely minél előbb egy nagyobb szabású épületet érdemelne, hol kellőképpen rendezve, szakszerűen lehetne fölállítani az emlékeket, mert így három zsufolásig telt épületben széttagolva csak

*) Míg e felolvasást megtartottam, a műemlékek orsz. bizottsága f. évi október hó 20-ikán tartott rendes ülésében indítványomat egyhangúlag felkészeletével magáévé tévén, már fellet a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter úr ó exczellenziájához a tetemek hazaszállítási ügyében. Ugyanezt teszi az ezredéves orsz. kiállítás történelmi főosztályunk végrehajtó bizottsága is, f. évi október 29-iki üléséből, ahol a szóban levő szarkofág kiállításának általam megpendített eszméje szintén visszhangra talált.

a hónapokon át tanulmányozó igazi szakember nyerhet kellő áttekintést.

Esti 7 óra volt, amikor a kongresszus tanácskozási termébe léptünk. A gimnázium tágas földszinti helyisége volt átalakítva e célra. Ő szentsége, XIII. Leó pápa és a Felség arczképeivel, zászlókkal, pálmaágakkal és Krisztus-monogrammával diszített termünk alig volt képes befogadni a résztvevő tagokat. Új arcok és régi ismerősök találkoztak itt, kiket a keresztény archeologia szeretete hozott együvé messze országokból. Magam is több régi ismerősömmel találkoztam, kiket tizenhét év előtt római tanulmányaim közepett az örök városban láttam utóljára. Nem lesz érdektelen pár nevet felsorolnunk a sok közül, akik a kongresszuson jelen voltak. A főpapságot *Rajčević* Gergely zárai érsek, *Carev* Fulgentius érsek, pháriai püspök és *Nakić* Fülöp Ferencz spalatói püspök; a kormányt *Tončić* József; a várost *Manger* János dr. polgármester képviselte. Az arisztokracia köréből ott láttuk *Windischgraetz* Ottó herceget (Styriából) nejével és nővérével. A szakférfiak közül ott voltak: dr. *Benndorf* Ottó udv. tanácsos (Bécs), *Bojničić* Iván dr. levéltári igazgató (Zágráb), *Bosse* Frigyes dr. egyetemi tanár (Kiel), Mgr. *Bulić* Ferencz (Spalato), *Czobor* Béla dr. (Budapest), *Daniilo* János tanár (Zára), *Dević* János kanonok (Spalato), *Franchi* de'Cavalieri Pius lovag (Róma), *Glavinic* Mihály főigazgató (Zára), *Gradmann* Jenő dr. (Neustein, Württemberg), *Hoffer* Sándor. S. J. tanár (Travnik), *Jelić* Lukács dr. theol. tanár (Zára), br. *Kanzler* Rudolf (Róma), *Katalinic* Antal dr. theol. tanár (Zára), báró *Lettis* Ferencz dr. (Fiume), *Ljubić* Simeon ny. muzeumi igazgató (Pharia), *Lofari* Ferencz dr. ügyvéd (Róma), *Marucchi* Horatius a vatikáni egyiptomi muzeum igazgatója (Róma), br. *Mollinary* (Sarajevo), *Moscovita* Jeromos kanonok (Spalato), *Müller*

Miklós dr. egyetemi tanár (Berlin), *Mantuani* József dr. (Bécs), *Neumann* Vilmos dr. egyetemi tanár (Bécs), *Okrugić* Illés apát-plébános (Pétervárad), *Schultze* Viktor dr. egyetemi tanár (Greifswald), *Syrku* Polychronios dr. egyetemi tanár (Sz. Pétervár), *Smirich* János (Zára), *Smirnoff* Constantin egyetemi m. tanár (Sz. Pétervár), *Swoboda* Henrik dr. egyetemi m. tanár (Bécs), *Szentgyörgyi* Sándor dr. tanár (Zágráb), *Mgr. de Waal* Antal dr. a »Collegium Teutonicum« igazgatója (Róma), *Walach* Jenő építész (Spalato), *Mgr. Wilpert* József dr. (Róma), *Zanella* Apollonius (Issa), *Zannoni* Máté dr. apát (Trau). Összesen mintegy 80—90 kongresszusi tag volt az előkészítő ülésen jelen, melyen megválasztattak a következők: elnökké Mgr. *de Waal* (Róma), tiszteleti elnökké Mgr. *Nakić* püspök (Spalato); alelnökké Mgr. *Bulić* (Spalato), dr. *Müller* (Berlin); titkárokka *Neumann* dr. (Bécs), *Marucchi* (Róma), és *Jelić* dr. (Zára).

A választásokon kívül még a holnapi napirend közlése volt az előkészítő ülés tárgya, melynek jelzése után a tagok szétoszlottak.

A kongresszus első napja (augusztus 20. hétfő).

Reggeli 5 órakor kellett fölkelnünk, hogy a 6 órakor induló vonattal *Salonába* rándulhassunk. Spalató lakosai talpon voltak s ünnepi öltözetben siettek a vasuti állomásra, ahol az athléták és egyéb testületek festői egyenruhás sorfalai között vonult fel az egész társaság. Külön vonatunkat a vasuti felügyelő személyesen vezette.

Mintegy húsz percz alatt célhoz értünk. Fellobozózt diadal-kapuk vártak bennünket és Mgr. *Bulić* a kiásott romok és műemlékek között négy nyelven szolgált magyarázatokkal a kongresszus tagjainak.

Salona a Kozjak hegy lábainál kies, termékeny völgyben fekszik, melyet a Jader folyó két részre oszt. A város 119-ben, Krisztus előtt fordul legelőször elő a történeti emlékekben, amikor már elég nagy volt arra, hogy benne L. Cecilius Metellus konzul hadserege szállást nyerjen. Virágzásának tetőpontját 300 körül Kr. u. érte el, amikor Diocletianus császár Spalatóban nagyszabású palotáját építé. A gazdag rómaiak egész serege lepte el *Salona* kies fekvésű környékét, villákkal népesedett be a termékeny völgy és hegyoldal.

A keresztény vallás hirdetését e vidéken az apostolok korába helyezi a hagyomány: Sz. Péter apostol Rómából *Salonába* küldé tanítványát, az antiochiai származású sz. Doimust, aki ezen város első püspökévé lön és Trajanus alatt vérével pecsételte meg hitét. *Salona* azóta a martirok és hitvallók egész seregét szülte és nevelte. Itt szenvedett vértanúságot a többi között sz. Agapitus († 274), sz. Domnius († 299); itt született Caius pápa (283) és fivére sz. Gabinius. A *salonai* egyház rövid idő alatt a dalmát kereszténység anyaegyházának tekintetett. III. Esichius püspök, sz. Jeromos és sz. Ambrus barátja, megírta sz. Kelemen pápa életét és a *salonai* vértanú, Anastasius legendáját. Csakhamar (418-ban) a római egyház érseki palliummal diszíté föl a *salonai* püspököt, mely időtől fogva 639-ig viselték *Salona* főpapjai az érseki címet. Utolsó érseke III. Theodorus volt, aki alatt a város a szlávok kezébe került.

A martirok szent vérével dúsan öntözött talaj ez, mely legméltóbb a keresztény archeologusok első kongresszusa helyéül! Profán és őskeresztény római emlékek között haladunk. A római színház, a város falai és nyugati kapuján kívül kiváló figyelmet érdemel az amphitheatrum, melynek hosszátmérője 65, keresztátmérője pedig 47

m. Tehát a pólai, veronai és carnuntuminál kisebb, de az aquincuminál és pompejiinél nagyobb terjedelmű.

Bennünket ezen profán emlékeknél sokkal inkább érdekelnek az őskeresztény bazilika (*Basilica cristiana urbana*) romjai, valamint a keresztelő kápolnáé (*baptisterium*) és a *consignatorium*é, melyek a bazilika északi oldalán foglalnak helyet. Különösen nevezetes a »*consignatorium*«, ahol a szent krizmával kenték föl a hitbajnokait. Mozaik padlóján kívül érdekes a mozaik kép, mely kertben két fülű kehelyből ivó két szarvast ábrázol e felirattal: »*Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita anima mea ad te, Deus.*«

A VI. században épült három-hajós bazilika azon a helyen áll, hol eredetileg a keresztény hitre tért Ulpusok I—II. század szőlőkertjének présháza (*torcularium*) létezett. Itt temették el a II—III. században a vértanúkat és sirjaik fölé apszissal ellátott kis kápolnákat (*cellae, memoriae*) emeltek. Tíz ilyen őskeresztény kápolna alapjai jöttek napfényre, mióta *Glavinic* és Mgr. *Bulic* a rendszeres ásatásokat egymásután nagy kitartással megindították. Így tárult fel a »*coemeterium legis sanctae christianae in praedio Asclepiae*« gazdag őskeresztény műtárgyaival, úgy, hogy *Salona* csakhamar a »*keresztény Pompéji*« nevet érdemelte ki.

Alig fejeztük be körutunkat, midőn ágyúk dörgése és harangszó hirdette a püspök megérkezését. A vértanú sirja felett, a bazilika romjai között, pálma és babér-ágakkal ékített sátoros oltárt emeltek, melyen a *spalatói* dóm kincstárából remek ereklyetartó hermák foglaltak helyet. *Spalató* püspöke, a zárai érsek és phariai püspök jelenlétében, fényes segédlettel »*Veni Sancte*«-t intonált és csendes szentmisét mondott. Lélekemelő látvány volt az áhítat megnyilatkozása az őskeresztény sírok felett, a tizen-

két százados bazilika tört oszlopai között visszhangzó nép-ének!

Sz. mise után, a diadalkapu alatt, Mgr. *Nakić* püspök meleg hangon tartott latin üdvözlő beszédet intézett a kongresszus tagjaihoz s azt ünnepélyesen megnyitotta. Utánna Mgr. *Bulić* mondott köszönetet szintén latinul.

Harangszó és ágyúlövések között tértünk vissza Spalatóba, hol $\frac{1}{2}$ 12 órakor tartotta a kongresszus I. összes ülését. Mgr. *de Waal* elnök rövid megnyitójában megemlékezett azon nagy férfúról, akit betegsége távol tart a kongresszustól, de aki lélekben velünk van, *de Rossi János*-ról, akihez, valamint ő Szentségéhez és a Felséghez üdvözlő táviratokat küldtünk.

Az osztrák kormány képviselője *Tončić*, továbbá Mgr. *Rajčević* zárai érsek és dr. *Manger* spalatói polgármester üdvözlő beszédei után, br. *Mollinary* a boszniai-hercegovinai kormányzáság nevében, *Dević* kanonok a spalatói káptalan, br. *Kanzler* de Rossi megbízásából, dr. *Czobor* pedig, mint a vallás- és közoktatásügyi m. k. miniszter küldötte, a m. tud. akadémia, a műemlékek orsz. bizottsága és a Szent-István-Társulat nevében üdvözölte latinul a kongresszus tagjait, működésök sikerét kívánva. Felolvasták azután *Gruscha* bíbornok, br. *Helfert* és *Strossmayer* püspök táviratait; majd *Ljubić* Simeon a zágrábi délszláv akadémia képviselőjében, *Schultze* az atheni régészek egylete, dr. *Swoboda* a bécsi Leo-Gesellschaft, végül Mgr. *Bulić* a bihaći horvát régészeti egyesület nevében intéztek üdvözlő szavakat a kongresszushoz.

Déli 1 órakor a spalatói püspök palotájában 30 terítékre diszebed volt, melyre a kongresszus tagjai közül mintegy 25-en voltunk hivatalosak.

Délután 5 órakor megkezdődtek a szakosztályok ülései. Összesen öt szakosztályra osztották fel a munka-

programot. A szakosztályokba a kongresszus minden tagja jelentkezhetett s hogy mindenki tényleg részt is vehessen, az ülések eleve megállapított sorrend szerint egymásután és nem egy időben tartattak.

Az I. szakosztály feladata volt meghányi-vetni az őskeresztény feliratok és műemlékek kiadványa (»Corpus inscriptionum christianarum« és »Corpus monumentorum christianorum«) ügyét, kiváló tekintettel Ausztriára, Magyarországra és a régi Illyriára. Ezen szakosztály elnökévé *Müller* egyetemi tanárt (Berlin), előadójává *Marucchi* Horatiust, a vatikáni egyiptomi muzeum igazgatóját (Róma) és dr. *Czobor* Bélát (Bpest) választották meg.

A II. szakosztály körébe a keresztény archeologia tanításának kérdése tartozott. Elnöke dr. *Neumann* egyetemi tanár (Bécs); előadó dr. *Swoboda* egyetemi m. tanár (Bécs); titkár dr. *Szentgyörgyi* (Zágráb).

A III. szakosztály feladatául a felállítandó keresztény muzeumok ügyének megvitatása tüzetett ki. Elnöke dr. *Czobor* Béla (Bpest), előadója dr. *Schultze* egyetemi tanár (Greifswald).

A IV. szakosztály a patrologia tüzetesebb tanításának fontosságával foglalkozott. Elnöke *Hoffer* Sándor S. J. (Travnik).

Végül az V. szakosztály ügykörébe a dalmát műemlékek tartoztak. Elnöke *Ljubić* (Pharia), előadója dr. *Jelić* (Zára).

Részemről — a belém helyezett bizalomnál fogva — az I. és III. szakosztályok ülésein mint előadó, illetve elnök; a II. szakosztályán pedig tanári hivatásomnál fogva mint érdekelt fél vettem részt. Az üléseken a föl-tett kérdéseket vitatták meg. A tanácskozási hivatalos nyelv az egyház nyelve volt. Megtörtént azonban az olaszt,

németet és horvátot is, de az utóbbi esetben a beszéd rövid foglalata latinul adta az elnök vagy az előadó.

A II. szakosztály első ülését délután 5—6 órakor tartotta.

Neumann dr. (Bécs) elnök rövid beszédben visszapillantást vetett a keresztény archeológia fejlődésére és körvonalozta a szakosztály feladatát, mely úgy a tudomány-egyetemen, valamint a papnevelő-intézetekben e szakma ellátására külön tanszék felállítását van hivatva hangsúlyozni. A keresztény archeologiai tanítás sikeréhez vezetőnek vélné a középiskolákban a rajzoktatás helyes alapon leendő reformálását. E tárgyhoz a szakosztály tagjai közül többen hozzászóltak. *Marucchi* (Róma) nincs az elnökkel egy véleményen. A rajzolás szerinte nem okvetetlen szükséges a régészeti szakma sikeres műveléséhez. Fölemlíti, hogy maga *de Rossi* sem tud rajzolni és mégis a keresztény régészek elseje. *Neumann* viszont válaszában kifejtette, hogy ő sem tartja okvetetlenül szükségesnek a rajzolást ahhoz, hogy valaki jeles régész legyen, de igenis a mai rajzoktatást ha kellőképpen reformáljuk, úgy kiváló eszközt fogunk nyerni az archeologiai oktatás sikerének emelésére. Az elnök ezen bővebben kifejtett véleménye közhelyeslésre talált. A tanácskozások folytatását másnapra halasztotta a szakosztály.

Esti 6 órakor tartotta a kongresszus II. összes ülését, melyben az előre bejelentett felolvasások és szabad előadások sora következett. Miután *Bojničić* Iván dr., a horvát-szlavon kormány képviselője (Zágráb) — tegnapakadályozva levén — röviden üdvözölte a kongresszust, *Jelic* dr. (Zára) lépett a felolvasó asztalhoz és »De statu explorationis et explicationis monumentorum christianorum in Dalmatia« címmel igen érdekes előadást tartva olasz

nyelven, főbb vonásaiban ismertette a dalmát őskeresztény emlékek állapotát. Utána *Marucchi* dr. (Róma) »De studiis archaeologiae sacrae Romae« szintén olaszul a keresztény archeologiai tanulmányok jelen helyzetéről az örök városban, tájékozta a kongresszus tagjait, különösen kiemelve *de Rossi* epochális működését és a különböző e célra alakult tudományos egyletek kifejtett munkásságát. Majd br. *Kanzler* (Róma) olvasta fel *Kirsch* tanár (Freiburg) levelét a svájci hason tudományos törekvések felől. Ezen hosszabbra nyúlt előadások miatt dr. *Neumann* (Bécs) érdekesnek ígérkező felolvasása, mely a palesztinai keresztény emlékekkel foglalkozott volna, elmaradt. — Az ülés $\frac{1}{4}$ 9-kor végződött, amikor az I. szakosztály tartotta meg első tanácskozását.

Müller dr., elnök latin nyelven mondott beköszöntőjében hangsúlyozta a »Corpus inscriptionum chistianarum« kiadásának szükségét, még pedig az összes őskeresztény anyagot újból átdolgozandónak véli. A vitában részt vettek: *de Haul*, aki egyelőre megelégednék Ausztria-Magyarország és a régi Illyria külön köteteket képező Corpusával; meggyőződése szerint az illető kormányok és tudományos intézetek nem fogják megtagadni erkölcsi és anyagi támogatásukat a nagyfontosságú munkától. — Dr. *Swoboda* utal az osztrák Leo-Gesellschaft előmunkálataira s azt hiszi, hogy *Benndorf* dr. a holnapi ülések folyamán behatóan fog a tárgyhöz szólni. A feliratok anyagának kronologiai határvonalát a mai ülésen nem sikerült megállapítani.

Esti 9 óra elmult, amikor a kongresszus tagjai oda hagyták az üléstermet, azzal a lelki megnyugvással, hogy a mai nap minden percét lelkiismeretesen felhasználták s az előre megállapított program pontjainak lehetőleg megfeleltek.

A kongresszus II. napja (augusztus 21. kedd).

A napirend reggeli 8 órakor a III. szakosztály ülésével kezdődött elnökletem alatt. Jelen voltak a többi között dr. *Schultze* (Greifswald) előadó, br. *Kanzler*, *Marucchi*, *Wilpert*, *de Waal* (Róma); *Müller* (Berlin), *Bulić* (Spalato), *Bersa*, *Smirich* (Zára), *Ljubić* (Pharia), *Neumann dr.*, *Swoboda* (Bécs), *Smirnoff* (Sz. Pétervár).

Elnöki megnyitóban köszönetet mondva a bizalomért, rövid tájékozást nyújtottam társaimnak a hazai keresztény műemlékek anyaga felől, mely különböző nyilvános és magán-gyűjteményeinkben szétszórtan várja a külön keresztény muzeum organizálását. Fölemlítettem, hogy az orsz. iparművészeti muzeum építés alatt levő új palotájában czélba is van véve egy ily keresztény muzeum berendezése, csetleg váltakozó kiállításokkal kapcsolatban.

Schultze (németül) a keresztény muzeumok felállításának szükségét hangsúlyozva, kifejtette, hogy nemcsak eredeti tárgyakra, de a nevezetesebb műemlékek hű másolataira is kell reflektálnunk. E czélből kívánatos volna Rómában oly bizottságot szervezni, mely a gipszben és galvanoplaszticze lemásolandó emlékeket kiválogatná s a másolást ellenőrizné. Szerinte a gyűjtemény anyagába fel kell venni a középkori emlékeket és azok másolatait is, mert éppen az átmenet korszaka nevezetes az őskeresztény korszakból a kora középkorba, mint ezt leginkább az elefántcsont-faragványokon lehet tanulmányozni. Szerinte a keresztény muzeumok felállításánál az legyen a főelv, hogy a gyűjtemények kapcsolatba hozassanak a tanulmányokkal s ne tekintessenek pusztá kirakatoknak. *Müller* behatóan ismertette a berlini keresztény muzeumot, melyet Piper hozott létre. E kis gyűjtemény tanulmányi czélokra elégséges anyagot foglal magában praktikus fel-

állításban és rendezéssel, úgy hogy a ker. archeologia hallgatói, ha néhányszor figyelmesen végig nézik e muzeumot: teljes áttekintést nyernek az őskeresztény és kora középkori művészetek minden ága felett. Utánzásra ajánlja a berlini ker. muzeumot mindazoknak, akik egyetemeken és a theologiai intézetekben ilyennemű létrehozni óhajtanak. A tárgyalás folytatását az elnök délutánra halasztotta.

A IV. szakosztály d. e. 9—10 óra között tartotta ülését *Hoffer* tanár elnöklete alatt, a patrologia kiváló fontosságáról értekezvén s e tudományzakra a keresztény műarcheologia szempontjából kiváló súlyt kíván helyezni a theologiai tanintézetekben.

A kongresszus *III-ik összes ülését* d. e. 10 órakor kezdette meg.

Első értekező Mgr. *Bulić* volt, aki »de monumentis antiquis Salonae« czímmel tüzetesen ismertette a keresztény Pompeji nevezetes műemlékeit rajzok kíséretében, ezáltal kiegészítvén helyszíni magyarázatait s összefüggő képet nyújtva az ásatások által napfényre hozott leletekről.

Utána br. *Mollinary* (Sarajevo), olvasta fel »De antiquitatibus Bosniae« czímű értekezését bosnyák nyelven. Különösen érdekesek voltak a gragjevinai templom romjai, melynek alaprajzát bemutatta, továbbá a bosnyák síremlékek, kőkoporsók, lámpák és egyéb tárgyak, melyek közül egész sorozatot hozott magával a felolvasó és tette ki felolvasása után közszemlére.

Majd *Marucchi* »De Alberici inscriptione« czímmel ismertette olasz nyelven a Marcus Aurelius korában élt hieropolisi püspök versét, mely azért nevezetes, mert Albericus meglátogatta a római katakombákat s azok emlékeiről valamint az IXΘΥΣ-ról, vonatkozással az útítáriszentségre

érdekes adalékokat nyújt versében. Végül *Bosse* dr. értekezett német nyelven a fotometrika különböző módszereiről, különösen *Meydenbauer* tanár (Berlin) eljárását ismertette, aki a rosszul vagy éppen meg nem világított helyiségek lefényképezésében, — mely ma még titkos módszer — bámulatos eredményt mutat föl s így kivált a katakombák földalatti helyiségeinek és falképeinek felvételére különösen alkalmas. Bemutatta egyúttal a berlini »Messbild-Institut« nagyított fényképeit, melyek tanítási célokra hatalmas segédeszközül vehetők igénybe.

Az idő előhaladta miatt *Jelić* tanár bejelentett értekezése a spalatói dómról elmaradt.

Egy óraker Spalató város adott fényes díszebédet az összes kongresszusi tagok tiszteletére a *Hôtel Troccoli*-ban. Első felköszöntőt *Manger* polgármester mondotta a város vendégeire, utána dr. *Neumann*, *Benndorf* és *Marucchi* beszéltek. Szólott még a horvát-szlavon kormány képviselője dr. *Bojničić* is, azonban — mint később értésültem — horvát nyelven mondott felköszöntőjének politikai vonatkozásai élénk megbeszélés tárgyát képezték.

Délután 4—5 között az I. szakosztály tartotta folytatólagos tanácskozásait (elnök: *Müller* dr., előadók: *Marucchi* és *Czobor*), a második kérdés: a műemlékek kiadása felett vitatkozva. *Müller* kifejtette, hogy a *Garrucci*-féle, különben nagybecsű, kiadvány (*Storia delle arte crist.*) ábrái nem felelnek meg a mai magasabb tudományos kívánalmaknak, sőt *de Rossi* »Roma Sotteranea«-jának illusztrációi közt is akad több chromo-tábla, mely a tudós szerző céljaira elégséges, de behatóbb ikonografiai kutatásoknál alapul szolgálni elégtelen. Ez az oka, hogy újból ki kell adni a »Corpus monumentorum«-ban első sorban az őskeresztény szobrászat és festészet emlé-

keit, a fotográfia közvetítésével készítvén hozzá a képes táblákat.

De Waal szerint, nehogy a kongresszus sokat marcoljon és keveset fogjon, első sorban a Rómában magántulajdont képező szarkofágokat és domborműveket kellene egy kiadványba összegyűjteni, amivel nagy szolgáltatást tennénk a keresztény archeológiának. Reá tereli a tagok figyelmét a »fondi d'oro«-kra (katakombai aranyos üvegek) és az elefántcsont-émlékekre, melyek publikációja — szerinte — sürgősebb és azután lehetne kiadni a sokkal nagyobb feladatot képező szobrászati és festészeti összes emlékeket.

Beható eszmecsere után — melyben még *Gradmann* (Württemberg), br. *Kanzler* (Róma) vettek részt — elnök kimondotta, hogy első sorban az őskeresztény falfestmények és a szobrászati emlékek és csak azután tétessenek közé a kisebb művészetek termékei.

5—6 óra között a II. szakosztály tartotta meg ülését (elnök: *Neumann* dr., előadó: *Swoboda* dr., titkár: *Szentgyörgyi* dr.), melynek főtárgyát a határozatok formulázása és a gimnáziumi hittanároknak (*Müller*), valamint a hitelenyzőknek (*Hoffer* tanár) a keresztény műarcheológiában leendő kiképzése alkotta. *Hoffer* tanár különös súlyt óhajtott helyezni a gimnáziumi hittanárok utasítására, hogy előadásait megfelelő képekkel élénkítsék. *Swoboda* dr. felveti a középiskolák céljaira alkalmas ker. archeologiai *Atlasz* kérdését, melyet a szakosztály, egyelőre, bár csak néhány táblából összeállítva, éppen a hittanárok részére kitűnő segédeszköznek ítél.

Délután 6 óraker kezdődött a *IV-ik összes ülés*, melyet *de Waal* értekezése nyitott meg »De antiquitatibus Romae« czímmel, német és olasz nyelven.

Első sorban azon emlékekről szólt, melyek külö-

nösen a dalmát és szláv népre vonatkoznak. Megemlékezett a többi között Caius dalmát származású pápa sírirtáról, melyet *de Rossi* lelt meg több darabbá törve; továbbá Petrus Illyricusról, aki az V. századi S. Sabina-templom építője volt. A »Quatuor coronati és quinque marmorarii« legendáját említve, számot ad legutóbbi kutatásairól a »San Sebastiano« katakombában, ahol — szerinte — a »Quatuor coronati« vértanúk pihentek. Végül értekezését a »S. Clemente« — bazilika alatt napfényre jött falfestmények ismertetésével zárja be, melyek a szlávok nagy apostolaira: sz. Cyrill és Metódra vonatkoznak. Általán előadása nem annyira a szakférfiaknak, mint a nagy közönségnek volt szánva. Utánna Mgr. *Wilpert* (Róma) »De monumentis novissimo tempore in catacumbis romanis« cím alatt német nyelven legutóbbi fölfedezéseiről olvasott fel. Az u. n. »capella graeca« sztalaktittal bevont falai neki — úgy mond — már régóta gyanúsaknak tündek föl. Engedélyt kért ezen inkrusztáció alatt kutatni. Fáradozásait siker koronázta, mert tizennégy napi munka után legszebb falképek jöttek napfényre a II. századból: az eucharistia, Dániel az oroszlanok vermében, Ábrahám áldozata és Lázár feltámasztása. Bemutatta fényképi felvételeit a helyiségről, melyben mintegy 200 ember elfér, valamint a falképekről is. Külön monografiában fog ezen fölfedezésének tüzetes leírása megjelenni.

Okrugi apát-plébános (Pétervárad) »De basilica Syrmieni S. Demetrii« címmel latinul a mitrovicai régibb ásatásokról értekezett s kívánatosnak vélné a kormánytól a tervszerű ásatások megindításához szükséges anyagi eszközök beszerzését.

Czobor dr. (Budapest) »De expositione millenaria anno 1896. Budapestini habenda« cím alatt latin elő-

adást tartott,¹⁾ melyben ismertette az ezredéves orsz. kiállítás retrospektív főcsoportjának feladatát, arányait és a keresztény archeologia szempontjából anyagát. Hangsúlyozta, hogy e kiállítás kedvező alkalmul fog kiállkozni úgy a szakférfiaknak, mint az amatőröknek Magyarország ezredéves emlékeinek tanulmányozására. E célból a kiállítás elnökének és a történeti főcsoport t. elnökének nevében meghívta a kongresszus tagjait 1896-ra Budapestre, amikor az ország fővárosában, alkalmas időben archeologiai kongresszus tartása czéloztatik. A kongresszus tagjai éljenzés és taps között fogadták a meghívást.

Végül *Svoboda* dr. mutatta be *Graf* Tivadar őskeresztény kopt szőnyegének maradványát eredetiben, mely fali szőnyeg, illetve függöny volt. Német előadása nem volt új, mert csak kivonatát adta értekezésének, mely ezen szövegről már előbb nyomtatásban megjelent.

Az összes ülés után a III. szakosztály tartotta még 10—11 óráig meg tanácskozását (elnök: *Czobor* dr., előadó *Schultze* dr.) a hozott határozatok formulázásával foglalkozva. *Morucci* (Róma), *Schultze* (Greifswald) és *de Waal* (Róma) hozzászólása után a szöveg megállapított és *de Waal* indítványára kiegészített azzal a határozott kívánsággal, hogy a városi és falusi templomokban a fennmaradt műemlékek nagyobb gondtal kezeltessenek és őriztessenek, mint — fájdalom — eddig történt.

A kongresszus III. napja (augusztus 22. szerda).

Reggel 5 órakor keltünk, mert a mai program legérdekesebb pontja, a *travi* kirándulás reggeli 6 órára volt megállapítva. Az »Ungaro Cronata« gőzhajótársaság

¹⁾ Kivonatban megjelent horvát nyelven a »Jedinstvo« című spaltári lap 1894. 15. számában.

által rendelkezésünkre bocsájtott külön hajón a »Ragusá«-n indultunk útra a spalatói öbölbe, körül járva a »septem castella« kies fekvésű pontjait, mindenütt a part mentén haladva. A fedélzeten a kongresszus tagjainak reggelit szolgáltak fel, mialatt gyönyörködtünk a pompás környék remek panorámájában.

Háromnegyed órai hajózás után kikötöttünk Trauban, ahol zeneszó mellett ünnepi ruhában fogadott a lakosság, élükön a polgármesterrel és *Zannoni* dr. apáttal, kik üdvözlő beszéddel köszöntötték a kongresszus tagjait. Nevünkben *de Waal* elnökünk felelt; majd egyenest a dómot kerestük fel, mely Dalmácia egyik legnevezetesebb műemléke.

Csodálkozva bámultuk főkapuzatának remek faragványait, melyek *Radovan* mester vésőjét dicsérik a magyar uralom idejéből, 1240-ből, miként a maig fönmaradt felirat is hirdeti: »Post partum Virginis alme, per Raduanum cunctis hac arte preclarum, ut patet ex ipsi sculpturis et ex anaglyphis, sub anno milleno ducenteno bisque vicepo, presule Tuscano Floris.«

A fehér márványból faragott oroszlánon álló Ádám és Éva, a vadászjelenetekkel borított oszlopok a tympanonban, Krisztus születése, a pásztorok és három király imádása pompás domborműben, dús anyagot szolgálhatnak a műtörténészeknek a VIII. századi szobrászat fénykoráról elmélkedhetni.

A három hajos dómba lépve, a főoltár köti le figyelmünket, remek oszlopfőivel és nyolczszögű kettős sátorával. Fölötte az angyali üdvözlés jelenetét látjuk s az architravon ezen felírást: »(Ave) Maria gratia plena Dominus tecum. Ecce Ancilla Domini, fiat mihi secundum tuum«, s alább: »Maurus me fecit e . . . da Martini operarii«.

A dóm szószéke szintén figyelemre méltó mű, bár a spalatóinak mintájára készült s így ennek utánzataul tekintendő.

Sokkal nevezetesebb ennél Trau város védszentjének orsini sz. János püspöknek kápolnája, mely a renaissance stíl egyik remekének mondható. *Andrea de Durazzo* és *Nicolo da Firenze* mesterek alkotása ez 1467-ből.

A kápolna falait az apostolok életnagyságú szobrai ékesítik, alattuk pedig angyalkák tekintenek ki félig nyitott ajtón, kezükben fáklyával, mindannyi más és más helyzetben. Ezen egyszerű motívum gazdag változatban alkalmazva igen kedves derült képet kölcsönöz a kápolna belsejének. Az oltár felett a szent püspök gyönyörűen faragott szarkofágja látható a főpap alakjával; nagyon kár, hogy a mult században ezüstből vert infulát és hasonló keztyűket raktak a püspök márvány-szobrára, mivel az arányokat és így az összbenyomást teljesen megzavarták.

Meg kell még emlékeznünk a dóm északi oldalán emelkedő keresztelő kápolnáról is, mely 1467-ből a spalatói mintájára készült. Benne látható Dalmácia védszentjének, sz. Jeromosnak nagyszabású domborműve; az ajtó felett ezen fölirat olvasható: »Jacobus Turlono pontifice. Carolo Capello praetore, Andreas Alexius Duracchinus MCCCCLXVII«.

Végül megnéztük a dóm sekrestyéjében, hol a szentély-székekéhez hasonló remek faragású szekrény (*armadio di noce*) vonja magára figyelmünket, a kincstár kiváló darabjait. Egy XIII. századi infula érdemel említést, melyen zománczos fémlemez helyett pergamenre festett hason ízlésű miniatüreök vannak alkalmazva.

Bennünket magyarokat első sorban egy középkori pluvialéről származó cappa érdekel, melyről a hagyomány azt tartja, hogy IV. Béla királyunk saját fővegét

ajándékozta a trau-i dómnak, mely hímzett fővegből azután ez a csuklya készült. Jelen alakjában, — amennyiben csúcsives boltozat alatt tours-i sz. Márton lovag gyöngyökkel hímzett alakját ábrázolja, amint a koldusnak köpenye felét levágja, — aligha származik a XIII. századból.

Ezenfelül szépegyelefántesont-triptychon, inicziálisokkal gazdagon ékített kódex s néhány régi miseruha, köztük egy vörös bársonyból, hímzett kereszttel, melyen az alakok oly baldachinok alatt állanak, mint az esztergomi főegyház egyik legérdekesebb miseruháján látható.

Mgr. *Carev* phariai püspök sz. misét mondott a kongresszusi tagokért, s azután a dóm előtt csoportunkat fényképben örökítették meg.

Megnéztük még a S. Barbara- vagy S. Martinoról nevezett kis bazilikát is, mely a maga nemében figyelemre méltó építmény. Bejárata fölött ezen VIII. századi felirat olvasható: »In nomine Domini. Ego Maius prior una cum cognatu meo Petrus cogitavimus pro remedium anime nostre unę templum construere«. Belsejébe lépve, szűk három hajós bazilikában találjuk magunkat, melynek középhajója nyílt gerendázattal, szentélye pedig kónikus kupolával van fődve. Apszisának ablaka — mint Rómában a »tre fontane« bazilika, — áttört kölemézzel van kitöltve.

Felette kár, hogy a magántulajdont képező régi épületet műemlék czímen a bécsi központi bizottságnak mindeddig nem sikerült kisajátítani s így megtörtént az a szégyen, hogy a kongresszus tagjai üres faladakkal és szeméttel telve találták e könnyű szerrel és nem nagy költséggel restaurálható kis épület belsejét. Részemről megbotránkozásomnak és annak is kifejezést adtam, hogy e műemléket meg kell szerezni s helyre állítva, muzeumná berendezni.

Archeologiai sétánk a dóm átellenében levő híres velencei loggiában ért véget, melyet a hatalmas velencei oroslánon kívül, római keresztény és profán oszlopok ékesítenek. A város itt frissítőkkal szolgált a kongresszus tagjainak, mialatt a zenekar játszott.

Tíz órára járt az idő, amikor zeneszó, kendő lobogtatás mellett és éljenzés között visszaindult hajónk Spalato felé.

Megérkezvén, 11—12 óra között a IV. és I. szakosztályok tartották meg utolsó tanácskozásukat. Ez utóbbiban részt vevén, igen érdekes eszmecserének voltunk tanúi, mely a »Corpus inscriptionum« és a »Corpus monumentorum« képes tábláinak minősége fölött fejlődött ki. *Benndorf* szerint a nagy költségeket, minőkkel pl. a heliogravure-ök járnak, kerülni kell. Teljesen megfelelőnek tartja a foto-czinkografikus ábrákat vagy mint ő nevezi czinko-típiákat, melyek nem kerülnek sokba, 40.000 nyomást is kiállanak s a szöveg közé beilleszthetők. A textus legyen rövid, pontos és az irodalom mindenütt lelki-meretesen fel legyen tüntetve. Szerinte vagy latinul vagy olaszul kellene e műveket írni s legezelszerűbb lenne, egy előkészítő bizottságot szervezni, mely tájékozná magát a mű és a reprodukciók költségeinek beszerzése felől.

Marucchi véleménye szerint a fényesebb és költségesebb reprodukcióktól, minők a heliogravure-ök, nem lehet teljesen eltekinteni, kivált az elsőrangú műemlékek bemutatásánál. Enélkül csak népszerűsítésre szánt kiadvány jönne létre, ami nem feladatunk, hanem nagy-szabású és fényes kiadvány, mely a modern irodalmi kívánalmaknak mindenben megfelel.

Wilpert nem hiszi, hogy a fényképezést mindenütt használhassuk, kivált a katakombákban, hol a folyosók

oly szűkek, hogy fényképezni teljesen lehetetlen s így nem kerülhetjük ki a rajzokat, melyek lelkiismeretesen készítenők.

Bemendorf lehetőleg kerülni óhajtja a kézrajzokat, mert a rajzoló csak két szemmel lát, míg a fényképi fölvételnél a nap szeme minden legcsekélyebb részletet megörökít.

Hosszabb vita fejlődött az előkészítő bizottság megalkotása körül: *Schultze*, *Marucchi* különböző országokból indítványozzák a bizottság tagjait megválasztani; *Bemendorf*, br. *Kanzler* és *de Waal* célravezetőbbnek vélik, ha Rómában *de Rossi* elnöklete alatt egy központi előkészítő bizottság alakíttatik, mely a szükséghez képest más országokból ki fogja magát egészíteni tagokkal. Ezen indítványt elfogadván, a római bizottságba megválasztattak: *de Waal*, *Wilpert* és *Marucchi*.

Végül felolvasták a szakosztály formulázott határozatait: s az elnök 12 óra 20 perczkor zárta be az ülést.

Délután 3—4 óra között az V. szakosztály (a dalmát műemlékek ügyeivel foglalkozott) tartotta meg utolsó ülését, *Ljubić* elnöklete alatt.

1/26 órakor tartotta a kongresszus V-ik (utolsó) összes ülését.

Felolvasták a többi között *de Rossi* üdvözlő táviratát, melyet Castel-Gandolfoból, ahol betegen feküdt, intézett a kongresszushoz. Érkeztek más táviratok Nápolyból, Zágrábból és *Berger* Sámuel egyetemi tanártól Párisból.

Az elnökség indítványát, hogy a zárai helytartónak, valamint *Kállay* Benjamin miniszternek köszönő táviratok küldessenek a kongresszus nevében, lelkesedéssel elfogadták.

Az előadások során *de Waal* értekezett olaszul a régiségek hamisításáról, elbeszélve általános derűltség

között, hogy miként vitték őt is lépre kezdő korában egy sátoros oltár oszlopaival, míg reá nem jött a hamisító szobrászra, aki ezen üzletszerű foglalkozását »miután az új tárgyak nem kelnek, a régiségek meg keresettek« indokolással be is ismerte.

Franchi (Róma) *Grisar* nevében rövid észrevételeket tett a híres »Il sacro Tesoro Rossi« fölött, melyekkel kapcsolatban *Neumann* dr. (Bécs) mondott el adalékokat a gr. *Wilczek* által Bécsben megvásárolt arany-kincsről, mely hamisítva van s a hamisítás számai Ravennába vezetnek. Figyelmeztet az arany kékes fuvallatára, mely a hamisítás biztos jele.

Még *Marucchi* szólott a hamisítások kérdéséhez, kivált azon szempontból, nehogy a jelenlevők azt véljék, miszerint az ex professo archeologusokat könnyű hamisításokkal rászedni, utal ama kritikai szabályokra, melyek sorélyével a hamisítványokat a gyakorlott régész a valódiaktól könnyű szerrel megkülönböztetheti.

Az előadások sorozata ki levén merítve, *Neumann* dr. felvasta a szakosztályok által a kongresszus elé elfogadás céljából terjesztett határozatokat (*resolutions*).

Ezek szerint a kongresszus az I. szakosztály indítványára kimondotta, hogy a »Corpus inscriptionum christianarum Austriae, Hungariae et Illyriae« és a »Corpus monumentorum« kiadását szükségesnek tartja s e célból a megválasztott római bizottságot a teendőik megindítására utasítja.

A II. szakosztály előterjesztésére a kongresszus kimondotta, hogy a ker. archeologia számára az egyetemen rendes tanszékek szervezését és a theologiai intézetekben e diszciplínának külön vált szakma gyanánt leendő előadásait szükségeseknek tartja.

A III. szakosztály indítványára megüdvözítette a kon-

gresszus, hogy nemcsak az egyházi történet által illusztris városokban, hanem az egyetemeken és theologiai intézetekben a ker. archeologia tanszéke mellett keresztény múzeumok állíttassanak föl.

A kormány figyelmét felhívja Spalatóban a ker. műemlékek elhelyezésére méltó muzeumi épület emelésére s úgy ennek, mint a zárai S.-Donato muzeumoknak kellő dotálására s önálló igazgatóval leendő-ellátására.

A IV. szakosztály előterjesztésére kimondja a kongresszus, hogy a patrologia részére külön tanszékek állíttassanak az egyetemeken és papnevelő-intézetekben.

Az V. szakosztály részéről, mely a dalmát műemlékekkel foglalkozván, teljesen helyi érdekű volt, határozatok nem hoztak javaslatba.

De Waal elnök, mielőtt bezárná az ülést, konstataálni kívánja, hogy a kongresszus eredményeül tekinthető a főnebbi határozatokon kívül, melyeket felterjesztés alakjában illetékes helyeikre el fognak juttatni, amit én hangsúlyoztam legerélyesebben, a Trau-i S.-Barbara-bazilika megszerzése és restaurálása. Ezután meleg szavakban mond köszönetet Mrg. *Nakić* püspöknek, *Bulić*, *Neumann* és *Jelić* szaktársaknak, akik a kongresszust ily tapintatosan előkészítették. »Most már következzenek a tények — úgymond — Christus signum esto, in quo vincemus!«

Bulić indítványára kimondja a kongresszus, hogy három év múlva (1897-ben) *Ravenná*-ban gyűl össze tanácskozásra, ott fogja megtartani a II. nemzetközi kongresszust. Az előkészítő bizottság nevében is köszönetet mond a püspöknek és *de Waal* elnöknek az ülések tapintatos vezetéséért.

Végül Mgr. *Nakić* spalatói püspök szívéből üdvözli a kongresszus tagjait, akik annyi fáradsággal és tudó-

mánynyal életre való határozatokat hoztak. Kívánja, legyen is foganatja a kongresszus határozatainak, s a tagok szerencsésen érjenek vissza hazájokba. Az Ő Szentségétől érkezett távirati válaszban nyert felhatalmazásnál fogva pápai áldást ad a jelen volt tagokra, mire a keresztény archeológusok első kongresszusa berekesztetett.

Este $\frac{1}{2}$ 8 órakor zeneszó mellett kísérté ki a város örege, apraja a kongresszus tagjait a mólóra, hol külön hajóra szállva, a spalatói öböl 7 váracsa közül *Lukčić*-ba (Castellum Victurium) rándult az egész társaság, hol az osztrák kormány képviselőjének voltunk vendégei.

Impozáns látványt nyújtott már messziről a fényárban uszó városka, magasba röppenő tűzijátékával, míg a hegyek fölött örömtüzek égtek. Ágyúdörgés, harangzúgás, zeneszó és bengáli fény mellett kötöttünk ki s mentünk testületileg a templomba, hol Mgr. *Nakić* spalatói püspök háláadó imát mondott s áldást osztott.

A templomból a lampionok és mécsek ezreivel kivilágított parkba siettünk, mialatt utcáhozszát a kivilágított ablakokból és balkonokról virágokat szórtak reánk. A parkban Spalató és Lukčić lakóinak színe-java ünnepi öltözetben jelent meg s a kirándulók gazdag buffet mellett élvezték a gyönyörű estét. 10 óra után ismét hajóra szálltunk s őszinte lelkiesedés, zeneszó mellett 11 óra után visszaérkeztünk Spalatóba, a legszívesebb vendéglátás feledhetetlen emlékét vivén magunkkal.

* * *

Befejezésül felsorolom röviden itt az I. kongresszus alkalmából eddig megjelent kiadványokat.

1. Prof. dr. L. *Jelić*, Mons. Dir. Fr. *Bulić* e Prof. S. *Rutar*: Guida di Spalato e Salona. Con 25 Tavole (Versione dal croato) Zara. 1894. Kis 8-rét. 280 lap. A kon-

gresszus tagjainak van ajánlva. Két nyelven, olaszul és horvátul jelent meg. Nagy szorgalommal készült alapos munka.

2. *Ephemeris Spalatensis. Jaderae 1894.* 4-rét 40 lap, 6 táblával. A következő értekezések vannak benne: Dr. *Jelić*: Prvobitno opredjeljenje Spljetske Stolne Crkve (Két táblával). — Dr. *A. de Waal*: Relazione di un viaggio archeologico in Dalmazia. — Dr. *Albert Ehrhard*: Die altchristliche Prachtthüre von S. Sabina in Rom und die Domthüre von Spalato. (Egy táblával). — La chiesetta di S. Martino sopra la Porta Aurea. (3 rajzzal). — G. *Alačević*: La Torre di Hervoja (2 rajzzal). — Dr. *W. A. Neumann*: Ueber das alte Evangelium des Capitulararchives zu Spalato.

3. *Ephemeris Salonitana. Jaderae 1894.* 4-rét 58 lap, 6 táblával. Tartalma: Dr. *A. de Waal*: Der Fisch auf den christlichen Monumenten von Salona (Egy táblával). — A. *Hytrek*: Starokršćansko grabište sv. Sinerota u Srijemu (13 rajzzal). — Il cimitero antico cristiano di Marusinac. (7 rajzzal). — P. *Thomas Maria Wehofer*: Zur decischen Christenverfolgung und zur Charakteristik Novatians. (Ein Beitrag zur Kirchengeschichte des dritten Jahrhunderts). — Dr. *L. Jelić*: I monumenti scritti e figurati dei martiri Salonitani del cimitero della Lex sancta christiana. (2 táblával). — Dr. *J. P. Kirsch*: Le »Bon Pasteur« sur les monuments chrétiens de Salone (6 ábrával). — *Joseph Wilpert*: Die altchristlichen Inschriften Aquileja's (20 ábrával).

4. *Ephemeris Bihacensis. Jaderae 1894.* 4-rét 24 lap, 30 táblával. Tartalma: Prof. *S. Rutar*: Das Ruinenfeld von Bihac. (Térképekkel és ábrákkal). — G. *Alačević*: Lo sviluppo della città di Spalato sotto l'aspetto fortificatorio. — I monumenti medioevali della Dalmazia. I) Les monuments du Moyen âge de Knin. II.) I monumenti medioevali

di Zara (5 táblával). 1.) La collezione dei monumenti medioevali nel Museo di S. Donato in Zara (Prof. G. *Smirich*-tól). 2.) S. Pietro vecchio in Zara (Prof. G. *Smirich*-tól); 3) La chiesetta »de Pusterla« (Prof. G. *Danilo*-tól)

5. Canonico Giovanni *Devich*: L'evangelario Spalatense dell'Archivio Capitolare. (Con tavola fotografica) Spalato 1893—94. (Estratto dal *Bullettino di archeologia e storia dalmata* a. 1893—94.) 8-rét 111 lap.

6. Canonico Giov. *Devich*: Al Primo congresso di Archaeologia Cristiana in Spalato doveroso e cordiale saluto dal Capitolo della Cattedrale. Spalato, 1894. Kis 8-rét 13 lap. Az üdvözlő beszéden kívül: Duomo di Spalato. Testi nomianze degli scrittori che lo ritengono A) Antico Tempio di Giove; B) Antico Tempio di Diana; C) Mausoleo di Diocleziano.

7. Dr. *Luca Jelić*: Raccolta di documenti relativi ai Monumenti artistici di Spalato e Salona. Fascicolo I. Spalato 1894. (Appendice al »Bull. di arch. e storia dalmata« An. XVII. (1894) 8-rét 56 lap.

8. Brevis historia primi Congressus Archaeologorum Christianorum Spalati-Salonis habendi. Spalati 1894. 8-rét 20 lap. (A kongresszus előzményei és a résztvevők névsora foglaltatik benne.)

A kongresszus *Compte-rendue*-jét legközelebb sajtó alá fogják rendezni és a tagoknak megküldik.

* * *

Azon tudattal teszem le tollamat, hogy a keresztény archeologusok első kongresszusának ozen kivonatos ismertetésével mindazoknak, kik abban részt nem vehettek és a keresztény régiségtan iránt lelkesedéssel viseltetnek, némi szolgálatot tettem.

QVI. LEGERIT. VIVAT. IN. CHRISTO!